

צלם הזהב

פרק ג' אינו עוסק בגלוי בדניאל, אלא בשלושת חבריו - חנניה מישאל ועזריה, שקידשו את השם, ומיאנו להשתחוות לצלם שהקים נבוכדנאצר. אם מדובר במחרוזת מעשים המספרים איך הכיר נבוכדנאצר בעליונות מלכותו של ה', יש לנו מכנה משותף בין שלושת המעשים הקשורים בנבוכדנאצר - החלום הראשון של נבוכדנאצר, החלום השני שלו, ובתוכם מעשה הצלם בבקעת דורא, שאנו עוסקים בו עתה. אפשר שיש גורם משותף נוסף - דניאל. אף ששמו לא נזכר במפורש, ייתכן שהוא האדם הרביעי, ששמו לא נזכר, הנמצא ככבשן האש עם חנניה מישאל ועזריה.¹ אך אפשר שאין כאן מחרוזת מעשים, אלא מעשה אחד ובו שלושה פרקים. הבה נתבונן במעשה הצלם:

וּבֹכֵדְנָצֵר מִלֶּלֶא עֶבֶד צִלָּם דִּי דְהֵב רוּמָה אַמִּין שְׁתִּין פְּתִיָּה אַמִּין שֵׁת
 אַקִּימָה בְּבִקְעַת דּוּרָא בְּמִדִּינַת בָּבֶל. וּבֹכֵדְנָצֵר מִלֶּלֶא שְׁלַח לְמַכְנָשׁ
 לְאַחְשֵׁדְרָפְנֵא סַגִּיָּא וּפְחוּתָא אֲדַרְגֻּזְרֵא גְדַבְרֵא דְתַבְרֵא תַפְתִּיא וְכֹל
 שְׁלֹטְנֵי מְדִינַתָּא לְמִתָּא לְחֻנְכַּת צִלְמָא דִּי הֶקְיָם נְבוּכַדְנֶצַּר מִלֶּלֶא. בְּאֲדִין
 מִתְכַּנְשִׁין אַחְשֵׁדְרָפְנֵא סַגִּיָּא וּפְחוּתָא אֲדַרְגֻּזְרֵא גְדַבְרֵא דְתַבְרֵא תַפְתִּיא
 וְכֹל שְׁלֹטְנֵי מְדִינַתָּא לְחֻנְכַּת צִלְמָא דִּי הֶקְיָם נְבוּכַדְנֶצַּר מִלֶּלֶא
 וְקֵאמִין [וְקִימִין קִרִּי] לְקַבֵּל צִלְמָא דִּי הֶקְיָם נְבוּכַדְנֶצַּר. וְכִרְוֹזָא קִרָּא
 בְּחִיל לְכוּן אֲמִרִין עֲמִמִּיא אֲמִיא וְלִשְׁנֵיא. בְּעֵדְנָא דִּי תִשְׁמַעוֹן קֹל קִרְנָא
 מְשׁוּרָקִיתָא קִיתֹרֶס [קִתְרֹס קִרִּי] שְׂבָכָא פְּסֻתֵרִין סוּמְפִנֵּיא וְכֹל זִנִּי

1. כן פירש ר"י אברבנאל (מעייין ו, תמר ג), בפירושו השני. רס"ג הלך בעקבות הגמרא בפסחים קיח ע"א שדרשה שהאיש הרביעי היה המלאך גבריאל. נראה שגם רש"י רומז לכך. וכן ר"י אברבנאל שם בפירושו הראשון.

זמרא תפלון ותסגדון לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא. ומן די לא יפל ויסגד בה שעתא יתרמא לגוא אחון נורא יקדחא. כל קבל דנה בה זמנא כדי שמעין כל עממיא קל קרנא משרוקיתא קיתרס [קתרס קרין] שבבא פסנטרין וכל זני זמרא נפלין כל עממיא אמייא ולשניא סגדין לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא (ג', א-ז).

תרגום: נבוכדנצר המלך עשה צלם זהב, גובהו אמות שישים, רוחבו אמות שש, הקימו בבקעת דורא, במדינת בבל. ונבוכדנצר המלך שלח לאסוף את כל האחשדרפנים, הסגנים והפחות, היועצים הגזברים השופטים התפתאים, וכל שליטי המדינות, לבוא לחנוכת הצלם אשר הקים נבוכדנצר המלך. אז מתאספים האחשדרפנים, הסגנים והפחות, היועצים הגזברים השופטים התפתאים, וכל מושלי המדינות לחנוכת הצלם, אשר הקים נבוכדנצר המלך, ועומדים לעומת [מול] הצלם אשר הקים נבוכדנצר. והכרוז קורא בכוח, לכם אומרים [מצווים] העמים האומות והלשונות. בעת אשר תשמעו קול הקרן החליל הנבל השליש פסנתרין סומפוניא וכל מיני הזמר, תפלו ותשתחוּ לצלם הזהב אשר הקים נבוכדנצר המלך. ומי אשר לא יפול וישתחוּה, בה בשעה יושלך אל תוך כבשן האש היוקדת [הבוערת]. כל-עומת זה, בו בזמן אשר שומעים כל העמים קול הקרן, החליל הנבל השליש פסנתרין וכל מיני הזמר, נופלים כל העמים האומות והלשונות, משתחוּים לצלם הזהב אשר הקים נבוכדנצר המלך.

בחלום הראשון ראה נבוכדנצר פסל שראשו זהב, חזהו וזרועותיו כסף, מעיו וירכיו נחושת ורגליו ברזל וחרס. דניאל פתר את החלום כמתייחס לאומות המחליפות את 'ראש הזהב' - נבוכדנצר ובבל, ושולטות במקומו. אפשר שנבוכדנצר מגיב על פתרון החלום, שלא היה נוח לו כלל ועיקר, בבניית פסל שכולו זהב, מראשו ועד רגליו, פסל שיבטא את

מלכות בבל שתמשיך לעולם ואין מי שיוכל לה, לא אומה אחרת ולא אלוהים.²

האם יכול פסל מלאכותי שנבנה לשם כוונה מסוימת להתחרות עם פסל שנראה בחלום? והרי ממה נפשך: אם החלום הוא דברים בטלים או מהרהורי לבו של אדם, מה צורך בפסל כה יקר כדי להתחרות בו? ואם החלום הוא דבר ה' לאדם, מה יועיל פסל דומם נגד עצת ה'?

אך אם נבוכדנאצר השקיע כה רבות בפסל, משמע, שיש בכוחו להשפיע על תוצאות החלום. וכאן, דומה, לא הפסל עיקר, אלא השתחוויותם של כל העמים והלשונות לפסל ברגע אחד, שהיא הודאתם בשלטונו הבלתי מעורער של יוצר הפסל, של נבוכדנאצר ובבל מלכותו. ולאחר שידו בו בטקס מחייב, אין תוקף היסטורי ותוקף לאומי לניסיון עתידי שלהם לכפור בהודאתם ולרשת את בבל.

יתר על כן, הפסל של נבוכדנאצר אינו פותר את הסכנה הגדולה של החלום. הסכנה אינה מלכויות הכסף, הנחושת והברזל המחליפות את מלכות הזהב של בבל. הסכנה הגדולה היא האבן הנגזרת הכותשת את המלכויות כולן, הלוא היא מלכות ה' וגילויה במלכות ישראל. ולמרות זאת אפשר, שפסלו של נבוכדנאצר היה פותר גם את בעיית ניצחונה העתידי של מלכות ה'. שהרי אם יודו עתה כל ישראל בפסל הזהב של נבוכדנאצר, הם ישתעבדו לו מבחינה רוחנית-דתית, ומלכות ה' תעזוב את עולמנו, ותמריא לשחקים.

רעיון ההשתחוויה לפסלו של נבוכדנאצר כחוסם את האפשרות העתידית להיחלץ מבחינה מנטלית ורוחנית משלטונו, הוא נכון כשלעצמו גם ללא הבעתו בפסל זהב המתחרה עם הפסל שבחלום, שרק ראשו זהב, ושאר איבריו מחומרים אחרים. אך שילוב שני הפסלים, זה הנראה בחזון וזה שנבוכדנאצר נאבק באמצעותו במציאות, יחד עם

2. כך עולה מפירוש רס"ג. וכן כתב המלבי"ם (ג', א). בדרך דומה כתב גם ר"י אברבנאל (מעין ו, תמר ג). לדעתו, נבוכדנאצר סבר שהחלומות הולכים אחר הפה, ושהוא מסוגל לפתור את חלום הצלם בדרכו שלו. ואנו הלכנו כאן בדרך שונה מאוד.

הצלחת הדורסנות הרוחנית-דתית של נבוכדנאצר כלפי נתיניו, הוא שילוב מנצח בעולמות הטמירים ובעולמות הגלויים כאחד.

תכניתו של נבוכדנאצר הייתה, אפוא, תכנית מעולה. אך שלושה יהודים - חנניה מישאל ועזריה - קלקלו אותה באמצעות סירובם המתמשך להשתחוות לפסל:

כָּל קָבַל דְּנָה בֵּה זְמַנָּא קִרְבוּ גְּבָרִין פְּשָׁדָאִין וְאָכְלוּ קִרְצִיָּהוֹן דִּי יְהוּדָיָא.
עֲנוּ וְאָמְרִין לְנְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶכָּא מֶלֶכָּא לְעֵלְמִין חַיִּי אַנְתָּה [אַנְתָּ קְרִין]
מֶלֶכָּא שְׁמַתָּ טַעַם דִּי כָּל אִנְשׁ דִּי יִשְׁמַע קָל קִרְנָא מְשַׁרְקִיתָא קִיתָרַס
[קִתָּרַס קְרִין] שְׂבָכָא פְּסִנְתָּרִין וְסִיפִנְיָה [וְסוּפְנִיָּה קְרִין] וְכָל זִנֵּי זְמַרָא יִפְּל
וְיִסְגֵּד לְצֵלָם דִּהֶבָא. וּמִן דִּי לֹא יִפְּל וְיִסְגֵּד יִתְרַמָּא לְגֹזָא אַתּוֹן נוֹרָא
יִקְדָּתָא. אִיתִי גְּבָרִין יְהוּדָאִין דִּי מְנִיתָ יְתָהוֹן עַל עֲבִידַת מְדִינַת בָּבֶל
שְׁדִרְךָ מִישַׁךְ וְעֶבֶד נְגוּ גְּבָרִיָּא אֵלֶיךָ לֹא שָׁמוּ עֲלֶיךָ [עֲלֶיךָ קְרִין] מֶלֶכָּא
טַעַם לֹא־לֵהִיךְ [לֹא־לֵהִיךְ קְרִין] לֹא פִלְחִין וְלֹצֵלָם דִּהֶבָא דִּי הִקְיַמְתָּ לֹא
סְגִדִין (ג', ח-יב).

תרגום: כל-עומת זה, בו בזמן, קרבו אנשים כשדים והלשינו את היהודים. ענו ואומרים לנבוכדנצר המלך, המלך לעולמים חיה! אתה המלך שמת צו, כי כל איש אשר ישמע קול הקרן החליל הנבל השליש פסנתרין וסופניה וכל מיני הזמר, יפול וישתחוה לצלם הזהב. ומי אשר לא יפול וישתחוה, יושלך אל תוך כבשן האש היוקדת. יש אנשים יהודים, אשר מינית אותם על מלאכת מדינת בבל, שדרך מישך ועבד נגו, האנשים ההם לא שמו לב עליך המלך, את אלוהיך אינם עובדים ולצלם הזהב אשר הקימות אינם משתחוים.

שלושה יהודים ותו לא. האם יכולים שלושה אנשים בודדים לאיים על תכנית של מלך שכל העולם מציית לו? מסתבר שכן. שהרי כך יאמר לימים גם המן בן המדתא האגגי, שכל המלכות משתחוה לו חוץ מאדם אחד:

וַיִּסְפָּר לָהֶם הָמֶן אֶת כְּבוֹד עֲשָׂרוֹ וְרַב בָּנָיו וְאֵת כָּל אֲשֶׁר גָּדְלוֹ הַמֶּלֶךְ
וְאֵת אֲשֶׁר נָשָׂאוֹ עַל הָעָרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ. וַיֹּאמֶר הָמֶן אִם לֹא הִבִּיֵּאָה
אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר עָשְׂתָה כִּי אִם אוֹתִי וְגַם
לְמַחֵר אֲנִי קָרוֹא לָהּ עִם הַמֶּלֶךְ. וְכָל זֶה אֵינְנוּ שׁוֹה לִי בְּכָל עֵת אֲשֶׁר אֲנִי
רֹאֶה אֶת מְרֻדְכֵי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ (אסתר ה', יא-יג).

אנו עוד נשוב להשוואה זו בהרחבה בפרקנו הבא.
נבוכדנאצר מנסה לשדל את השלושה לחזור בהם ולהשתחוות עם
כולם לצלמו. הם עומדים בסירובם, מושלכים לכבשן האש, ניצולים מכנו
בדרך פלאית ומביאים את נבוכדנאצר להודות קבל עולם בעליונותה של
מלכות ה' על מלכותו.

2. אברהם ונמרוד

מה שנתפרש במקראות על נבוכדנאצר, חנניה מישאל ועזריה, נדרש
בחז"ל על שאירע כעשרים ושבעה יובלות קודם לכן בין נמרוד מלך בבל
לבין אברם העברי, אברהם אבינו עליו השלום:

נסביה ומסריה לנמרוד. א"ל: נסגוד לנורא! א"ל אברהם: ונסגוד
למיא דמטפין נורא? א"ל נמרוד: נסגוד למיא! א"ל: אם כן נסגוד
לעננא דטעין מיא? א"ל: נסגוד לעננא! א"ל: אם כן נסגוד לרוחא
דמבדר עננא? א"ל: נסגוד לרוחא! א"ל: ונסגוד לבר אינשא דסביל
רוחא? א"ל: מילין את משתעי. אני איני משתחוה אלא לאור; הרי
אני משליכך בתוכו, ויבא אלוה שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו
(בראשית רבה ל"ח, יג).³

3. תרגום: נטלו (תרח) ומסרו לנמרוד. א"ל: עבוד לאש. א"ל אברהם: ואעבוד למים
שמכבים את האש? א"ל נמרוד: עבוד למים! א"ל: א"כ אעבוד לענן שנושא את
המים? א"ל: עבוד לענן! א"ל: א"כ נעבוד לרוח שמפזרת עננים? א"ל: עבוד לרוח!
א"ל ונעבוד לבן אדם שסובל הרוחות? א"ל: מילים אתה מכביר. אני איני משתחוה
אלא לאור; הרי אני משליכך בתוכו, ויבא אלוה שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו!

במקראות קשה למצוא רמז לקשר בין אברם לבין מעשה כבשן האש. בפשטות נראה, שחז"ל העתיקו את מעשה חנניה מישאל ועזריה אל חייו של אברהם אבינו.⁴ מכיוון שקשה למצוא קשר בין אישים כה שונים - אברהם אבינו מחד גיסא וחנניה מישאל ועזריה מאידך גיסא, נבקש את הקשר המתבקש בין נמרוד מלך בבל הקדום לנבוכדנאצר מלך בבל ה'חדש'.

וַיְהִי כָּל הָאָרֶץ שָׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים. וַיְהִי בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמָּצְאוּ בְּקֶעֶה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם... וַיֹּאמְרוּ הִבָּה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נִפּוֹץ עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ... עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי שֵׁם כָּלֵל ה' שִׁפְתָּ כָּל הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הִפִּיצָם ה' עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ (בראשית י"א, א-ח).

קשה לאתר במעשה המתואר כאן את החטא. אך לאור מעשה זה יובן עניין אחר, שהתורה מאריכה בו ברשימת תולדות בני נח:

וְכוֹשׁ יָלַד אֶת נִמְרֹד הוּא הָחַל לְהִיטֹת גִּבּוֹר בְּאֶרֶץ. הוּא הָיָה גִּבּוֹר צִיד לְפָנָיו ה' עַל כֵּן יֹאמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צִיד לְפָנָיו ה'. וַתְּהִי רֹאשִׁית מִמְּלִכְתּוֹ בָּבֶל וְאַרְךְ וְאַפְדֹּ וְכַלְנֶה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר (שם י', ח-י).

נמרוד היה מלך בבל הראשון, ותחת פקודתו החל להיבנות המגדל, שהביא לתגובתו החריפה של הקב"ה. נראה שאפשר למצוא בדברי חז"ל רמז לזיקה בין מגדל בבל של נמרוד לצלם נבוכדנאצר:

דאמר ר' יוחנן בן זכאי: מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע [= נבוכדנאצר, ר' רש"י שם] בשעה שאמר: 'אעלה על במתי עב

4. הקשר בין שני האירועים מפורש בגמרא: "בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר גבריאל לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש. אמר לו הקב"ה: אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו, נאה ליחיד להציל את היחיד. ולפי שהקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה, אמר: תזכה ותציל שלשה מבני בניו" (פסחים ק"ח ע"א). והכוונה שם, כמבואר בסוגיה, היא לחנניה מישאל ועזריה.

אדמה לעליון' (ישעיהו י"ד, יד), יצתה בת קול ואמרה לו: רשע בן רשע, בן בנו של נמרוד הרשע, שהמריד את כל העולם כולו עלי במלכותו (פסחים צד ע"א-ע"ב).

משמע מדבריהם שגם נבוכדנאצר רצה לעלות לשמים, אל "במתי עב".⁵ ואכן קשה להתעלם מן הדמיון בין המגדל שראשו בשמים לבין הצלם של נבוכדנאצר, שגובהו שישים אמות. גובהו של הצלם הוא כמגדל בן שתיים עשרה קומות היום. זה עדיין אינו "מגדל וראשו בשמים" כתכניתם של בוני מגדל בבל במלכותו של נמרוד, אך בהתחשב בעובדה שכולו זהב טהור, ובאמצעי הבנייה של אז, פסלו של נבוכדנאצר עשוי להיות מגדל מרשים לא פחות מזה של נמרוד. דעת רבים מן הראשונים היא, שפסלו היה "אנדרטי לכבוד מלכים",⁶ ואם כך, ניתן לשער שלמעלה, בגובה שישים אמות, נראה דיוקנו של נבוכדנאצר עשוי מזהב טהור.

נשוב לחטא דור הפלגה, דורו של נמרוד. מן הפסוקים נראה שעיקר הבעיה הייתה העיר.⁷ חז"ל הדגישו דווקא את המגדל. ממה שאומר הקב"ה נראה שהבעיה שונה:

הֵן עַם אֶחָד וְשִׁפְהָ אֶחָת לְכָלם וְזֶה הַחֹלֶם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא יִבָּצֵר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת (שם י"א, ו).

וכי מה רע באחדות? והרי אחדות בכל מקום דבר טוב הוא! וכי ירא הקב"ה מכוחם של בני אדם?

נשוב למעשה בנבוכדנאצר. אף בצו שלו מצאנו אחדות בין כל העמים והלשונות. ואם בימי נבוכדנאצר התרכות היא "מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכַתְּבָהּ וְעַם וְעַם כְּלָשׁוֹנוֹ", יכולה האחדות לבוא לידי ביטוי במנגינה

5. וראה עוד על ההשוואה ביניהם בתוספות חגיגה יג ע"א ד"ה בן בנו (וראה גם בהערה בשוליים שם); במהרש"א שם, חידושי אגרות, ד"ה נמרוד.

6. עיין למשל בתוספות פסחים נג ע"ב. עניין זה יבואר להלן בהרחבה רבה.

7. העיר מופיעה יותר פעמים מאשר המגדל, וגם במסקנה נאמר: "ויחדלו לבנות העיר", כלומר - המטרה הושגה בכך שהפסיקו לבנות את העיר; משמע שהעיר הייתה הבעיה.

אחת, בתזמורת אחת שכל העמים והלשונות שומעים אותה. יתרה המנגינה על השפה והמילים, שכל העמים וכל הלשונות מבינים אותה כאחד. באמצעות המנגינה עקף נבוכדנאצר את מגמתו של הקב"ה כשגזר פירוד שפות על בני עולמו, כדי שלא ישובו לחטא האחדות במגדל בבל:

בעת אשר תשמעו קול הקרן החליל הנבל השליש פסנתרין
סומפוניא וכל מיני הזמר, תפלו ותשתחוו לצלם הזהב אשר הקים
נבוכדנצר המלך
(תרגום, ג', ה).

ומהו חטא האחדות? עיון באישיותו של נמרוד כ"גבור ציד לפני ה'" עשוי להבהיר לנו את החטא.⁸

העם אינו אחד. השפה אינה אחת. העם הוא עם של אדם אחד - נמרוד. השפה היא שפה של אדם אחד - נמרוד. לא היו הבונים בעצה אחת, אלא בעצה של אחד, של נמרוד גיבור הציד שמלך עליהם. המצפון הקולקטיבי, היזמה הקולקטיבית והשכל הקולקטיבי לא ביטאו תמימות דעים ואחדות, אלא שלטון רודני ואכזר של אדם אחד, החושב ויוזם עבור כ-ו-ל-ם. שליט צמא בשר חרוך, המביא לאחדות המחשבה, ולאמונה ברעיון באמצעות כבשן אש מאיים, שאליו מושלך כל מי שמעז לחשוב ולהאמין בדרך השונה מזו של השליט. כמו ברוסיה הקומוניסטית ובמדינות טוטליטריות אחרות, כולם אומרים דבר אחד ואין חולק. כולם אומרים את דבריו של השליט.⁹ המגדל נבנה לכבודו של השליט, ואנו מניחים שנועד להיות ארמונו של נמרוד, כשם שהמגדל של נבוכדנאצר נועד להיות אנדרטה לכבודו.

8. 'גיבור ציד' איננו אדם המביא את השלל הגדול ביותר לביתו. 'גיבור ציד' הוא מושג המוכר לנו מעשו, שהיה "איש ציד איש שדו", אדם המסתובב בראש גדוד של ארבע מאות אנשים, ושהיה, על פי חז"ל, צד נשים תחת יד בעליהן ומענה אותן, ועובר על חמש עברות חמורות ביום אחד.

9. מציאות של "שפה אחת ודברים אחדים" תוארה היטב בספרו של מורטין רו, הגל, תל אביב תשמ"ד.

אולם, האם יכול אדם לבנות מגדל המגיע לשמים?¹⁰ השמים אינם יריעת תכלת הנמצאת אי-שם באינסוף. בכל מקום במקרא השמים הם המקום שבו עובר קו הרקיע, וגבולם של העליונים - מן העננים ולמעלה. הגשם יורד במקרא בכל מקום מן השמים, והעבים נמצאים בשמים עצמם. בתחילת הפרשה אנו קוראים כיצד המציאו בני האדם את הלבנה ואת החומר - המצאה המאפשרת לבנות בתים גבוהים יותר, מה שלא היה אפשרי קודם, שכן האבנים היו כבדות יותר והדבק ביניהן לא אפשר בנייה לגובה.¹¹

להגיע עם מגדל עד לקו העננים זה לא 'בשמים'! יש להעריך שבראש מגדל כזה הייתה אמורה להיות מרפסת, שם אמור היה נמרוד לשבת ולהשקיף על צאן מרעיתו, כשכולם נושאים אליו כפיים, והוא מביט עליהם דרך הענן יחד עם קרני השמש המפציעות מבעד לעננים. נתיניו יישאו את ראשיהם אל תוך ענן כבודו, ויעברו לפניו כבני מרון. נמרוד היה עשוי להצליח במשימתו. אלא שהמקרא מספר לנו שהאנשים נפוצו משם. סתם המקרא ולא פירש איך נפוצו האנשים. אפשר שהדבר קרה בדרך פלאית, ועוד גדון בכך. אך אפשר שנפוצו בעקבות קריאת התיגר שהכריז אדם בודד על עריצותו של נמרוד - הלוא הוא אברהם אבינו. כמו אצל המן, שלטון עריצות הבנוי על יסודות רעועים של הטלת פחד על ההמון, אינו יציב. לעתים די באדם אחד כדי לערער את יסודות שלטונו לחלוטין. הקשר בין הפצת העמים מבבל על פני כל הארץ, לבין אברהם, מייסד עם ה' בעולם, אפשר שנרמז במקראות עצמם:

בְּהִנָּחַל עֲלֵיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יֵצֵב גְּבֻלַּת עַמִּים לְמִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
(דברים ל"ב, ח).

10. אנו מבארים כאן שלא כמפרשי הפשט - רש"י, רד"ק, ראב"ע, חזקוני ועוד - שמסבירים שכוונתם הייתה למגדל גבוה, דוגמת "ערים גדולות וכצורת בשמים".

11. יעוין בסוגיה בבבא בתרא ג ע"א, שם דנה הגמרא לגבי שאלת הסיד והטיט, וכיצד שכלול החומרים יכול לשנות את גובה הבניינים יחסית לעוביים.

כך יש לפרש גם את סמיכות מעשה המגדל להליכת משפחתו של תרח, ואברם בתוכם, אל ארץ כנען, בתחילה מעצמם, ואחר כך בצו ה'.

נבוכדנאצר ביטא מהלך דומה בדרך דומה, בהשתחויה האחידה בשעה אחת לצלמו. חנניה מישאל ועזריה קלקלו את תכניתו באחת. אפשר שגם במעשיהם ניתן לראות שלב בגאולת ישראל מגלות בבל ובחזרה לציון, וכפי שהיה אצל אברהם וכפי שעלה בחלום שפתר דניאל. גם אברהם וגם חנניה מישאל ועזריה חיברו מרידה בעריצות טוטליטרית עם אהבת ה', יראתו ושמירת מצוותיו. הם ביטאו בכך את שייאמר לימים במדרשם של חז"ל:

והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת' - אל תקרא 'חרות' אלא 'חירות'; שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה (אבות פ"ו מ"ב).

3. המלשינות

נתעכב על ביטוי אחד בסיפור עצמו:

כָּל קָבֵל דְּנָה בֵּיה זְמָנָא קָרְבוּ גְבָרִין פְּשָׁדָאִין וְאָכְלוּ קִרְצִיהוֹן דִּי יְהוּדָא (ג', ח).

תרגום: כל-עומת זה, בו בזמן, קרבו אנשים כשדים והלשינו את היהודים.

הביטוי המופיע בפסוק, "אכלו קרציהון", מועתק מכאן לתרגום אונקלוס על הפסוק: "לא תלך רכיל בעמין לא תעמד על דם רעך" (ויקרא י"ט, טז) - "לא תיכול קרצין בעמך...". המושג 'רכילות' בהלכה עוסק בעיקר בראובן שאמר לשמעון, שלוי סיפר עליו לשון הרע. בכך גרם ראובן לשמעון, שיכעס על לוי. זוהי גם הדוגמה שמרן בעל החפץ חיים משתמש בעיקר בה בספרו הטהור בהלכות רכילות. דוגמה זו מבארת לנו מדוע למד הרמב"ם הלכות לשון הרע בקל וחומר מרכילות. הרמב"ם